

# Den mångfacetterade avindustrialiseringen

STEFAN BACKIUS\*

Karlstads universitet

Industrialiseringen har på ett avgörande sätt präglat västerländsk historieskrivning. Avindustrialiseringen har det inte. Nere på marken har den dock verkat i decennier men seglat under annan flagg – strukturomvandling, rationalisering, koncentrationsprocess, avlövnning, utflyttning, arbetslöshet, social differentiering, gentrifiering – beskrivningarna har varierat beroende på vilka konsekvenser som fokuserats. Den så kallade industrikrisen på 1970-talet kom plötsligt. Insikter kring omfattningen växte fram efterhand. Nedläggningar och omstruktureringar intensifierades och förändrade många industriorters ekonomiska, politiska och sociala förutsättningar i grunden. Om vi idag förflyttar oss från någon av de mellansvenska bruksorterna in till de växande städerna förflyttar vi oss också socioekonomiskt genom en ojämlig geografi. Industriorternas klassresa neråt har skapats genom historiska processer och står i skarp kontrast till tidigare perspektiv på de svenska bruksorterna som landets industriella vagga och som förebilder för det framväxande folkhemmet.

Ekonomhistoriker har i decennier framgångsrikt argumenterat för att industriomvandlingarna från 1970-talet och framåt var en del av en pågående industriell revolution, den tredje, för att vara specifik. Omvandlingen till det betitlade tjänstesamhället har formulerats inom ramen för industrialiseringsberättelsen där det postindustriella samhället, kultursamhället, upplevelsesamhället eller den kreativa klassens entreprenörsamhälle har torgförts och omfamnats av många i olika varianter och sammanhang. Men den faktiska utvecklingen i Bergslagens bruksorter,

Översikten har granskats av en extern lektör enligt modellen *double blind peer review*.

\* Fil. dr i historia.

vilket format min egen levda erfarenhet i Hällefors, överensstämmelse knappast med industrialiseringsberättelsen, trots tappra försök i lokalsamhället att leva upp till den. Vi levde obönhörligt i en avindustrialiseringsverklighet tillsammans med många andra invånare i svenska industriorter. Istället knöts olika typer av kultur- och kulturarvssatsningar till lokala och regionala framtidsscenarier. Kultursatsningar och övergivna produktionsanläggningar framställda som industriarv, skulle utveckla besöks- och turistindustrin och revitalisera industriorterna. Även i övergivet skick fanns alltså förhoppningar att fabriker skulle fortsätta fungera som tillväxtmotorer i den förment fortsatta industrialiseringen.

Efterkrigstidens minskning av tillverkningsysselsättningen i kombination med en samtidig hög produktivitetstillväxt skapar en dynamik mellan industrialisering och avindustrialisering som parallella processer. Nedmontering, utarmning och kris på en plats kontrasteras av tillväxt, urban expansion och framtidstro på en annan, inte sällan inom samma region. Statistiska medeltal på nationell nivå förminskar inte de omvälvande effekterna för drabbade lokalsamhällen. Nationer och regioner kan inrymma en betydande geografisk ojämlikhet mellan olika lokalsamhällen. Inzoomningen avgör hur omfattande förändringarna uppfattas. Att förstå avindustrialiseringen handlar om att inkludera periferin och att skapa förståelse för hur globala processer under ett par decennier omformat, grumlat och även raserat kollektiva förväntanshorisonter i många lokalsamhällen.

### *Deindustrialization Studies*

I Sverige är avindustrialisering ett relativt ovanligt begrepp som lätt uppfattas binärt, som en fullständig nedläggning av industriell verksamhet. Vanligare är att industrier och lokala samhällen genomgår en smygande nedgång som långsiktigt urholkar ekonomiska förutsättningar för kommuner och för innevänares levnadsvillkor. Begreppets motsvarighet på engelska, *deindustrialization*, signalerar tydligare denna pågående process och är mer väletablerat, kanske beroende på den synliga brutalitet med vilken nedläggningar genomförts globalt.<sup>1</sup> Bara i västvärlden har livet för miljontals arbetarfamiljer påverkats på ett avgörande sätt.

1. Stefan Berger & Steven High, "(De-)Industrial Heritage: An Introduction", *Labor* 16:1 (2019) s. 1–27; Steven C. High et al., *The Deindustrialized World: Confronting Ruination in Postindustrial Places* (Vancouver 2017).

Orter, städer och hela regioner har omvandlats både fysiskt och socialt i en häpnadsväckande omfattning.

Forskningsfältet *Deindustrialization Studies* växte fram under 1970- och 1980-talen som ett politiskt svar på återkommande omfattande nedläggningar. Den inflytelserika *The Deindustrialization of America* från 1982 underströk att kapitalflykt var den centrala orsaken vilket skapade en konflikt mellan kapital och lokalsamhälle.<sup>2</sup> Drygt 20 år senare publicerades antologin *Beyond the Ruins* som bidrog till en fokusförflyttning från antalet förlorade arbetstillfällen till den kulturella innebörden av nedläggningarnas konsekvenser. Större respekt efterlystes för de starka känslor av förtvivlan och svek som de drabbade arbetarna kände.<sup>3</sup> Under 2010-talet riktades blicken bortom arbetarnas omedelbara situation till bredare reflektioner över de kulturella konsekvenserna och representationerna av avindustrialiseringen.<sup>4</sup> Forskningsinsatserna har expanderat ett multidisciplinärt transnationellt fält som domineras av historiker och sociologer.<sup>5</sup> Fältet framstår alltmer aktuellt med allt tydligare kopplingar till aktuella globala och transnationella samhällsutmaningar; prekarisering, växande ras- och klasskonflikter, radikalisering och högerpopulism.

2. Barry Bluestone & Bennett Harrison, *The Deindustrialization of America: Plant Closings, Community Abandonment, and the Dismantling of Basic Industry* (New York 1982).

3. Jefferson R. Cowie & Joseph Heathcott (red.), *Beyond the Ruins: The Meanings of Deindustrialization* (Ithaca 2003).

4. Steven High, "The Wounds of Class: A Historiographical Reflection on the Study of Deindustrialization, 1973–2013", *History Compass* 11 (2013) s. 994–1007; Tim Strangleman et al., "Introduction to Crumbling Cultures: Deindustrialization, Class, and Memory", *International Labor and Working-Class History* 84 (2013) s. 7–22.

5. Se exempelvis Sherry Lee Linkon & John Russo, *Steeltown U.S.A. Work and Memory in Youngstown* (Lawrence 2002); Steven High, *Industrial Sunset: The Making of North America's Rust Belt, 1969–1984* (Toronto 2002); John Kirk et al. (red.), *Changing Work and Community Identities in European regions: Perspectives on the Past and Present* (Basingstoke 2012); Alice Mah, *Industrial Ruination, Community, and Place: Landscapes and Legacies of Urban Decline* (Toronto 2012); Valerie Walkerdine & Luis Jimenez, *Gender, Work and Community After Deindustrialisation: A Psychosocial Approach to Affect* (Basingstoke 2012); Jackie Clarke, "Closing Time: Deindustrialization and Nostalgia in Contemporary France", *History Workshop Journal* 79 (2015); Tracy Neumann, *Remaking the Rust Belt: The Postindustrial Transformation of North America* (Philadelphia 2016); Lachlan Mackinnon, *Closing Sysco: Industrial Decline in Atlantic Canada's Steel City* (Toronto 2020); Gilda Zazzara, "Making Sense of the Industrial Past: Deindustrialisation and Industrial Heritage in Italy", i *Italia contemporanea yearbook 2020* (Milano 2020); Stefan Berger et al. (red.), *Deindustrialisation in Twentieth-Century Europe: The Northwest of Italy and the Ruhr Region in Comparison* (2022); Andy Clark, "People just dae wit they can tae get by: Exploring the half-life of deindustrialisation in a Scottish community", *Sociological Review* 71:2 (2023); Steven High & Stefan Berger (red.), *The Politics of Industrial Closure* (kommande).

Förutom den omedelbara katastrofen för de drabbade när nedläggningarna är ett faktum kvardröjer konsekvenserna lång tid framöver med ökande socioekonomiska klyftor, drastiskt förändrade livsvillkor och maktlöshet. Även de generationer som inte själva direkt upplevde nedläggningarna genomsyras av erfarenheterna. Exempelvis har en hel genre växt fram sedan 1990-talet utifrån minnen och berättelser om kampen för att föreställa sig en annan framtid under långvarig nedmontering, berättelser som också innehåller individuell och kollektiv resiliens.<sup>6</sup> Arbetslösheten bland män har försvårat den traditionella familjeförsörjarrollen vilket utmanat genusordningen. När fysiskt ansträngande och mer riskfyllda arbetstillfällen – och just därför högre betalda – försvann, blev den manliga identiteten svårare att upprätthålla. Istället fann maskuliniteten sin plats i sociala sammanhang utanför arbetslivets sfär. Även kvinnors självständighet begränsades många gånger när arbetslöshet eller prekariserade arbetsförhållanden inom tjänstesektorn blev alternativet.<sup>7</sup> Samtidigt möttes ofta nedläggningar inom mer kvinnligt dominerande industrisektorer av svalare engagemang kring offentliga insatser och motåtgärder.

### *Studier av företagsnedläggningar*

Allteftersom insikten om industrikrisens omfattning växte under 1970-talets sena hälft började svenska forskare intressera sig för företagsnedläggningar.<sup>8</sup> Med beviljat anslag från Bygghälsorådet 1978 sjuöppades forskningsprogrammet *Framtidsplanering i kommuner med strukturproblem* av forskare vid KTH. Ambitionen var att bidra till förändringar av den kommunala planeringen för att bättre hantera vad som beskrevs som tillbakagångsproblem.<sup>9</sup> Forskning kring företagsnedläggningar pågick även på andra håll. I en rapport från Arbetslivscentrum 1983 beskrevs ett samtida forskningsläge där de första studierna upp-

6. Sherry Lee Linkon, *The Half-Life of Deindustrialization: Working-Class Writing about Economic Restructuring* (Ann Arbor 2018).

7. Marion Fontaine & Xavier Vigna, "La désindustrialisation, une histoire en cours", 20 & 21. *Revue d'histoire* 144:4 (2019) s. 2–17.

8. Enstaka undersökningar hade förvisso gjorts tidigare, se exempelvis Åke Daun, *Upp till kamp i Båtskärsnäs: En etnologisk studie av ett samhälle inför industrinedläggelse* (Uppsala 1970 [1969]).

9. Tord Maunsbach et al., *Framtidsplanering i kommuner med strukturproblem. [Rapport 1], Forskning om nya metoder för kommunal planering vid minskande sysselsättning. [Rapport 2], Alternativ och möjligheter (1980), [Rapport 3], Söderhamn: nuläge och framtid.* (Stockholm 1979–1980).

märksammade nedläggningar inom tekoindustrin i slutet av 1950-talet och fortsatt under 1960-talet även nedläggningar inom skogsindustrin.<sup>10</sup> Med varvs- och stålindustrikrisen på 1970-talet blev nedläggningsstudier vanligare och omfattade flera branscher.<sup>11</sup> En kumulativ utveckling av forskningsområdet identifieras i rapporten, från fokus på individkonsekvenser och betydelsen av inflytande från arbetstagarna till vidare konsekvenserna för det omgivande samhället.<sup>12</sup> Rapporten lyfter även fram en enskild händelse som då ansågs påverka hela forskningsfältet utveckling, när arbetarna hösten 1975 vände sig till universitetet i Göteborg för att stärka sina argument mot en nedläggning av Surte glasbruk. Flera forskningsansatser var aktionsinriktade och genomfördes ofta i nära samarbete med drabbade arbetare. Nedläggningarnas omfattande samhällsekonomiska konsekvenser samt vilka alternativ som borde ha funnits uppmärksammades alltmer.<sup>13</sup>

Bergslagen har något av en särställning kring avindustrialiseringsstudierna i Sverige, även om Norrland, västra Värmland och Småland är andra exempel på områden som också uppmärksammas. 1981 sjösatte kulturgeografer vid Uppsala universitet "Bergslagsprojektet" med förhoppningar om att bidra med vägar att möta problemen i Bergslagen.<sup>14</sup> Det var strukturomvandlingen av basindustrin i orter där ett enskilt företag dominerade som påverkade forskningsperspektivet. Lokal förändringsberedskap, produktionsteknikens förändring, marknadsrelationer och ägoförhållanden, lokalt motagerande och lokala aktörers attityder och ageranden var aspekter som präglade ansatsen.<sup>15</sup> Ett åtföl-

10. Peter Mossfeldt, *Sista skiftet: En rapport om tjugo års forskning kring företagsnedläggningar* (Stockholm 1983).

11. Tekoindustrins nedläggningar i Norrköping och Malmö studerades i början av 1960-talet. "Billerudsundersökningen", om nedläggningar i Värmland och Dalarna av ett antal bruk inom ett av landets stora skogsindustriföretag, startade 1968 vid kulturgeografiska institutionen i Uppsala. "Emmabodaprojektet" 1978–1979 berörde nedläggningar inom glasindustrin och genomfördes vid Arbetslivscentrum. "Motalaprojektet" fokuserade vid kommunens roll vid ett antal nedläggningar och genomfördes vid högskolan i Linköping 1979–1982. "Rädda jobben-projektet" vid högskolan i Karlstad 1980–1982 fokuserade vid det fackliga inflytandet kring Billeruds nedläggningar. Forskningsprojekt kring nedgången för varvsindustrin bedrevs bland annat vid Göteborgs och Lunds universitet. Mossfeldt (1983).

12. Se särskilt Sune Berger, *Företagsnedläggning: Konsekvenser för individ och samhälle* (Uppsala 1973).

13. Mossfeldt (1983).

14. Forskningsprogrammet utarbetades på uppdrag av ERU Uppsala. Sune Berger *et al.*, *Bergslagsprojektet: Ett forskningsprogram om strukturomvandlingen i Bergslagen* (Stockholm 1981).

15. Tiotalet publikationer tillkom under 1980-talet. Se exempelvis Sune Berger *et al.*, *Strukturomvandling och lokal förändringsberedskap: En studie av nio industrier i Bergslagen:*

jande projekt "Kulturens roll i Bergslagen", finansierat av bland annat Bergslagsdelegationen,<sup>16</sup> genomfördes under 1980-talets sista år där delprojektet "Arbete och kultur i förändring – nya livsformer i Bergslagen" riktade undersökningsljuset mot kultur och mentalitetsaspekter. Projektet innehöll forskning, utbildning och kulturverksamhet. Kulturpedagogiska utbildningar genomfördes som syftade till att stimulera lokal mobilisering och stärkt självkänsla. Alltmer hamnade könsrollsmönster, självtillit, platskänsla, lokal identitet och bruksanda i förgrunden. Forskarna påpekade industriarbetets minskade betydelse i förhållande till tjänsteyrkena och att kvinnor i högre utsträckning började lönearbeta vilket ansågs förändra traditionella patriarkala strukturer och den relativt enhetliga klasstruktur som präglat bruksorterna.<sup>17</sup> Förändringen som beskrevs skedde inom ramen för en dramatiskt ökad arbetslöshet för många män.

Under 1980-talet formulerades också inom stålindustrins branschorganisation Jernkontoret projektet "Svensk stålindustri i omvandling" som ställde frågan på vilket sätt 1970-talets stålkris var en återupprepning av 1920-talets.<sup>18</sup> Projektet beviljades finansiering från Riksbankens jubileumsfond och förlades därmed vid Handelshögskolan i Stockholm. Fem ekonomisk-historiska undersökningar som behandlade stålkrisen publicerades vilka kom att spela en viktig roll för perspektivet på den benämnda stålkrisens orsaker och konsekvenser.<sup>19</sup> Projektet föregicks av

*Delstudie inom Bergslagsprojektet* (Uppsala 1982); Märit Jacobsson & Liliana Pasquini, *Stål, stagnation, strategier: Om kommunal näringslivspolitik i Hofors och Hällefors: Delstudie inom Bergslagsprojektet* (Uppsala 1983); Sune Berger & Mats Eriksson, *Lokal förnyelse i teori och praktik: Arbetsrapport inom Bergslagsprojektet: Del 1, Plats för det lokala: Del 2, Forskningscirklar i Munkfors och Lesjöfors* (Uppsala 1987); Mats Lundmark, *Skapade och förlorade industrijobb i Bergslagen 1965–1980: Delstudie inom Bergslagsprojektet* (Uppsala 1987).

16. Den första Bergslagsdelegationen, 1983–1986, tillsattes av den socialdemokratiska regeringen för särskilda utvecklingsinsatser i Bergslagen med anledning av strukturförändringarna. Den andra, 1986–1989, tillsattes som en myndighet med ett mer långsiktigt utvecklingsuppdrag snarare än att lösa akuta problem. Bergslagsdelegationens slutdokument (odaterat). Riksarkivet.

17. Sune Berger & Mats Lundmark, *Förändring av arbetsliv och livsformer i Bergslagen* (1989); *Kulturens roll i Bergslagen: Ett projekt med forskning, utbildning och kulturverksamhet, projektåret 1987/88* (Uppsala 1988); *Kulturens roll i Bergslagen: Ett projekt med forskning, utbildning och kulturverksamhet, bakgrund och projektbeskrivning* (Uppsala 1987); Bertil Olsson, *I Bergslagens famn: Folkhögskola & högskola i samverkan: Erfarenheter av ett högskoleprojekt: Skinnskatteberg 1987–91* (Stockholm 1991).

18. Ansökan Riksbankens jubileumsfond 1982-05-27. Jernkontorets arkiv.

19. Bengt Berglund, *Kampen om jobben: Stålindustrin, facket och löntagarna under 1970-talskrisen* (Göteborg 1987); Sverker Jonsson, *NJA – stålverket i norr: Förhistoria, bildande och första år* (Luleå 1987); Martin Fritz, *Svensk stålindustri under efterkrigstiden: Internationell konkur-*

ett arkivinventeringsprojekt initierat av Jernkontoret där nästan samtliga svenska järn- och stålföretag besöktes. Arkivsituationen konstaterades på många håll bristfällig.<sup>20</sup> Projektet följdes sedan av det tvärvetenskapliga projektet "Företag och samhälle i förändring" med fokus på två specifika bruksorter, Hällefors och Munkfors. Syftet beskrevs som att kartlägga förändringar som varit avgörande för utvecklingen av företaget och samhälle. Jernkontoret publicerade två studier från detta projekt som fokuserade på varsitt av orternas dominerande företag.<sup>21</sup> Projektet hade också en etnologisk ansats där intervjuer och fältarbete genomfördes för att belysa utvecklingen från efterkrigstiden och framåt, dock utan att resultera i någon publikation.

Gemensamt för de omnämnda forskningsinsatserna under 1980- och 1990-talen var att förstå och även mildra avindustrialiseringens effekter, men utan att benämna den som så, trots att nedläggningar och uppsägningar stod som spön i backen under perioden. Avindustrialiseringen gick under radarn. Istället beskrevs den som strukturomvandling. Industrialiseringsberättelsen höll tolkningen i ett hårt grepp gällande reduktionerna och nedläggningarnas orsaker. I en framstegstanke med ökad tillväxt och välstånd blir avindustrialisering en anomali. En nödvändig strukturomvandling är lättare att hantera och acceptera än en ofrånkomlig avindustrialisering.

### *Avindustrialiseringens longue durée*

Industrialisering och avindustrialisering är två sidor av samma mynt oavsett om de betraktas som två olika epoker eller inte.<sup>22</sup> Även protoindustrialiseringen omfattar avindustrialiseringsprocesser vilket understryker vikten av studier kring globaliseringens långa tidslinjer.<sup>23</sup>

---

rens – marknader – försäljning (Stockholm 1988); Jan-Erik Pettersson, *Från kris till kris: Den svenska stålindustrins omvandling under 1920- och 1970-talen* (Stockholm 1988); Sverker Jonsson, *Vägen mot SSAB: NJA och den svenska handelsstålsindustrin 1955–1977* (Luleå 1990).

20. Sverker Jonsson & Jan-Erik Pettersson, *Svensk stålindustri i omvandling 1965–1980: Slutrapport från dokumentationsarbetet* (1984).

21. Sverker Jonsson, *Företag och samhälle i förvandling: Hellefors bruk AB och Hellefors järnverk 1864–1992* (Stockholm 1993); Björn Tropp, *Munkforsband: Järnbruk och brukssamhälle i förändring 1945–1985* (Stockholm 1995).

22. Bert Altena & Marcel Van Der Linden, "Preface", *International Review of Social History* 47 (2002) s. 1–2; Stefan Berger & Christian Wiecke, "Introduction: Deindustrialization, Heritage, and Representations of Identity", *The Public Historian* 39:4 (2017) s. 10–20.

23. Peter Kriedte et al., *Industrialization Before Industrialization: Rural Industry in the Genesis of Capitalism* (Cambridge 1981). Se även Christopher Howard Johnson, *The Life and Death*

Avindustrialiseringen inrymmer klassiska frågor kring samspelet mellan förändrade sociala och ekonomiska strukturer och kollektiva förväntanshorisonter.

Avindustrialiseringen lyser också med sin frånvaro i industri- och näringslivshistoriska översikter.<sup>24</sup> Den så kallade bruksdöden under senare delen av 1800-talet och runt förra sekelskiftet, då hundratals små maskugnar och smedjor utplånades till förmån för de framväxande bruksorterna, beskrivs som en naturlig konsekvens av industrialiseringens behov av större produktionsenheter.<sup>25</sup> I ett sådant perspektiv blir avindustrialiseringen önskvärd, inte ett problem. Joseph Schumpeters omhuldade idé om den kreativa förstörelsen kontrasterar starkt mot utfallet i form av arbetslöshet och imploderade lokalsamhällen. Att betrakta bruksdöden i ett avindustrialiseringsperspektiv blir betydligt mer mångfacetterat.

Avindustrialiseringens långa ekonomiska, sociala och kulturella omvandlingsprocess i Sverige har inte i tillräcklig omfattning betraktats som en historisk förändringsprocess. Varför har den inte uppmärksamats mer av svenska historiker?<sup>26</sup> I den mer ymniga strejklitteraturen har kampen för jobben skymts av och sammanblandats med kampen för högre löner, arbetsmiljö och värdighet.<sup>27</sup> Avindustrialiseringen i Sverige har dessutom i huvudsak ramats in som en platsfråga där industriorters dramatiska omställning de senaste decennierna mer uppfattats som en regional variation än en pågående historisk omvandlingsprocess. En annan förklaring kan vara att industrinedläggningar setts som enskilda företags affärsbeslut, ofta hemliga och dessutom fattade på annan ort än den som påverkas, vilket undervärderat helheten i dessas omfattande samhällspåverkan. Ytterligare en förklaring som förts fram är att socialhistoriker varit mer sysselsatta med formationer än försvinnande.

*of Industrial Languedoc, 1700–1920: The Politics of Deindustrialization* (Oxford 1995); Sven Beckert, *Empire of Cotton: A Global History* (New York 2014).

24. Se exempelvis Jan af Geijerstam *et al.*, *Sveriges nationalatlas: Gruvor och metallframställning: Bergsbruk* (Stockholm 2011) s. 95; Mats Larsson *et al.*, *Det svenska näringslivets historia 1864–2014* (Stockholm 2014).

25. Gösta A. Eriksson, *Bruksdöden i Bergslagen efter år 1850: Med särskild hänsyn till Kolbäcksåns dalgång* (Uppsala 1955); af Geijerstam *et al.* (2011) s. 95.

26. Undantag finns, exempelvis Bo Stråth, *The Politics of De-Industrialisation: The Contraction of the West European Shipbuilding Industry* (London 1987); Lars Nilsson & Eric Båve, *Krypande orter: Avesta och Söderhamn som postindustriella samhällen* (Stockholm 2016); af Geijerstam *et al.* (2011).

27. Exemplet med Algotssömmerskornas kamp är talande. Johanna Overud, "När var strejken? Minnet av Algotssömmerskornas kamp, Västerbotten 1972–1986", *Tidskrift för genusvetenskap* 41:4 (2020) s. 17–36.



Inflytandet från E. P. Thompsons identifierade klassformeringsprocesser i samband med industrialiseringen samt senare tids sociala rörelseperspektiv har nog gjort avindustrialiseringen svårfångad.<sup>28</sup> Avindustrialiseringen har dessutom förvärrat situationen för företagsarkiven. När industriföretagen har fusionerats eller sålts har de sällan prioriterat sina historiska arkiv.<sup>29</sup> Nya ägare med huvudkontor i andra länder har begränsat intresse för företagens historiska utveckling på plats. Viktiga historiska undersökningar har därmed försvårats – ibland även omöjliggjorts. Erfarenheterna från Värmlandsarkiv, som år 1970 bildades av bruksbolagen, är att medvetenheten och engagemanget hos företagen kring de historiska arkiven och dess betydelse för det lokala och regionala kulturarvet minskat markant.<sup>30</sup>

Avindustrialiseringens spöke hemsöker fortsatt såväl industriregioner som innevänares erfarenheter, kultur och kollektiva minne. Om industrialiseringen skapade arbetarklassen, vilka klassformeringsprocesser rymmer då avindustrialiseringen? Vår tids transnationella högerpopulism förklaras allt oftare i avindustrialiseringens sken. Rysslands pågående krig i Ukraina, framförallt förstörelsen och motståndet kring stålverket Azovstal 2022, ger ytterligare ett traumatiskt perspektiv på avindustrialiseringen med paralleller till andra världskriget och nazisternas åtgärder för att reducera industriproduktionen i regioner och länder.<sup>31</sup> Dagsaktuella förhoppningar kring återuppväckt gruvbrytning och fossilfri stålframställning som samtidigt hotar befintliga stålverk är en pågående påminnelse om industrialiseringen och avindustrialiseringens olika sidor och parallella processer.<sup>32</sup> Den mångfacetterade avindustrialiseringen behöver synliggöras historiskt.

28. Altena & Linden (2002) s. 1–2.

29. Stefan Backius, "Arkivet ska stanna: Hällefors Bruks arkiv och loksamhället", *Bergslagshistoria* (2021) s. 50–78. Å andra sidan finns exempel på att nedläggningar räddat företagsarkiv som annars sannolikt inte hamnat vid arkivinstitutionerna. Peter Nordby, *Ett västsvenskt kulturarv: De enskilda arkiven i Riksarkivet Landsarkivet i Göteborg* (Göteborg 2017).

30. Värmlandsarkiv var initialt ett landshövdingensinitiativ i samverkan med Uddeholm, Billerud, Lesjöfors och Rottneros, bruksföretag som antingen inte existerar längre eller har konglomerats med andra företag och konstellationer.

31. Christoffer Holm, "Rostbältet bakom kriget och 'sorgen över en förlorad värld': Industrinostalgi och historia som politiska verktyg i Ukrainakrisen", *Historisk Tidskrift för Finland* 107:2 (2022) s. 122–168; Christopher H. Johnson, "De-industrialization and Globalization", *International Review of Social History* 47:10 (2002) s. 3–33.

32. Se exempelvis: Johannes Daun, "Hur landar vi mjukt i den gröna industrivågen?", *Dagens Arena* 24/11 2023; Johan Gärdebo & Christian Sandström, "Staten och stålet kan slösa bort kapitalet – igen", *Dagens Nyheter* 6/2 2024.